

SOCIOLOGI OG SOCIALØKONOMI

Af

Joseph Davidsohn.

— — —

Socialøkonomien har de økonomiske Fænomener i det menneskelige Samfund til Genstand; i hvert Fald er den hidtil blevet drevet udelukkende indenfor denne Begrænsning: om man i Fremtiden ogsaa paa dette Omraade vil følge Sociologernes Eksempel og tage de højere Dyrs Levevis i Betragtning, især til Belysning af de primitiveste menneskelige Forhold, skal her ikke drøftes. — Det er da klart, at Socialøkonomen maa have Lov til, og er nødt til, at forudsætte og regne med den menneskelige Natur, med Menneskets legemlige og aandelige Konstitution. Men det er ikke mindre klart, at selve Udforskningen af denne ikke er Socialøkonomiens Sag, men tilkommer andre Videnskaber, som hin altsaa maa have Lov til at beraabe sig paa og delvis optage i sig. Herved opstaar det Spørgsmaal, hvor vidt man i saa Henseende bør gaa: hvor stor en Del af Mennesket, om man saa tør sige, det er nødvendigt at tage i Betragtning, og hvilke Sider det er, man maa have fat i.

Det er værd at lægge Mærke til, at den teoretiske Socialøkonomi begynder som Psykologi: Ad. Smith skriver sit Værk om Folkenes Velstand, dens Væsen og Aarsager som Psykolog, som Filosof, efter i et tidligere stort Værk at have søgt at give Uegenlyttens, d. v. s. de moralske Rørelsers Teori. Men allerede denne Deling af Stoffet fremhæver Forfatterens Opfattelse, at Økonomien kun har med det modsatte sjælelige Element: Egennyttens at gøre, ligesom da ogsaa den klassiske Økonomis moderne Repræsentanter ikke blot naturligvis holder Fysiologi og Psykologi ude fra Socialøkonomien, men udtrykkeligt fremhæver „det økonomiske Princip“ som den Lov, hvis Udslag og Virken, indadtil som udadtil, danner deres Disciplins Indhold. Imidlertid: allerede hos Ad. Smith selv tages der Hensyn til andre menneskelige Faktorer end Egennyttens, og andre og flere Institutioner end de, der kan afledes som dennes Udtryk eller Udslag, tages i Betragtning. Det samme gælder naturligvis Efterfølgerne, men man er ikke altid klar over, man er sig ikke altid bevidst, at man arbejder med Foreteelser af væsensforskellig Art og Oprindelse. Man regner saaledes med Ejendomsretten længe før man har gjort sig det klart, at denne ikke er en økonomisk, men en historisk-retlig Kategori, som det hedder i Fagsproget, altsaa noget ganske andet end de Elementer af rent fysisk eller psykologisk Natur, som man selv tror udelukkende at beskæftige sig med. Naturligvis: dette forandrer sig lidt efter lidt, og de nyere Systemværker af Skolen begynder næsten altid med et Buk for de „andre sociale Faktorer“: for Stat, for Ret, for Moral, og disses Indflydelse, ikke blot paa det Milieu,

Mennesket lever i, men paa Mennesket selv. Især betyder selvfølgelig den induktive Reaktion — de historiske Skoler — i begge Henseender et mægtigt Fremstød i den Retning: man baade udvider Kredsen af de Fænomener, der gøres til Genstand for Betragtning, og bliver sig denne Udvidelse fuldt bevidst. Og dette ny inddragne Omraade bliver en varig Erobring: selv Forfattere af andre Skoler anerkender, som netop antydet, Berettigelsen og Nødvendigheden af saaledes at gøre Synsfeltet videre. —

Ser man lidt nærmere paa den her antydede Bevægelse, viser den sig at indeholde to Elementer, to Bevægelsesretninger. Man er nemlig dels gaaet fra Betragtning af en ringere til Betragtning af en større Del af Menneskelivet, saavel af Menneskets indre aandelige Konstitution som af det ydre Milieu. Dette har vi netop fremhævet. Men sammenligner man det oprindelige lagttagesfelt med det senere tilkomne, og gør sig Regnskab for, hvad dette og hvad hint omfatter, vil man bemærke, at man samtidigt er gaaet fra Betragtning af det rent psykologiske, rent menneskelige, til Betragtning af det samfundsbestemte, sociologiske, om man vil. Fra at være et Kapitel af den almindelige Sjælelære, som hos Ad. Smith, bliver Økonomien virkelig Socialøkonomi: et Kapitel af den almindelige Samfundslære. „Egennyttens“ er en Funktion hos det enkelte Menneske: ogsaa det i Økonomien saa hyppigt anvendte Fantasivæsen „det isolerede Menneske“ kan lade sig lede af „det økonomiske Princip“, ønske af vinde det størst mulige Udbytte mod det mindst mulige Offer. Men kun Sam-

fundsmennesket er, indadtil som udadtil, Rettens, Moralens, Statens Indflydelse undergivet.

Erkendelsen af Økonomiens voksende Indhold af socialt bestemte Elementer har imidlertid en ganske særlig Værdi. Den giver os nemlig et Grundlag, paa hvilket man kan danne sig en Formodning om Retningen for Disciplinens videre Udvikling. Det er fra flere Sider med Undren blevet fremhævet, hvor lidet Socialøkonomien siden sin Grundlæggelse som teoretisk Videnskab ved Ad. Smith har forandret Præg, — hvor lidet den har udviklet sig, har man endda sagt, i hvor høj Grad den har stagneret. Man synes stadigt at bevæge sig i samme Forestillingskreds, de samme Udtryk og Begreber behersker stadigt Litteraturen, saa at efterhaanden selv Lægfolk uden nogen videnskabelig Skole synes at bevæge sig med Lethed i den teoretiske Debat. Og medens man ikke kan undre sig over, at en saa ny Videnskab som den almindelige Sociologi endnu ikke er naaet til Klarhed over sine Maal og Midler, er det paafaldende, hvor stor en Rolle Diskussionen om de rette Opgaver stadigt spiller i en saa gammel Disciplin som Økonomien, og hvor stor en Tilslutning den Opfattelse nyder, at den økonomiske Teori kun kan og skal opstille et System af Begreber, eller hvordan man nu udstykker denne sære Bestræbelse, der er saa vidt forskellig fra, uden Undtagelse, al anden Realvidenskabs! — Men ser man ret til, bliver det klart, at det ikke kan blive meget anderledes, saa længe et enkelt almenmenneskeligt sjæleligt Element og dets Virken er Undersøgelsens egentlige Genstand. Disciplinen maa i saa Fald blive væsentligt stillestaaende, skemadan-

nende, om man vil, ligesom den formelle Logik i det væsentlige er og maa blive, eller ligesom Aritmetikken. Man kan uddybe lidt hist og her, tilføje og ændre; og det kan ikke nægtes, at Socialøkonomien faktisk ogsaa har udnyttet denne Mulighed, selv om meget af det nye, der er kommet frem, netop maa tilskrives den alt fremhævede Udvidelse af Undersøgelsens Omraade, — en Udvidelse, der imidlertid hidtil tilsyneladende fuldstændigt har været præget af Planløshed, Tilfældighed, Ubestemthed, idet den netop kun har givet sig Udtryk i den nævnte ganske vage, almindelige, uspecificerede „Hensyntagen til Indflydelser af social Art“.

Naar vi desuagtet tilskriver selve denne Udvidelse en saa stor Betydning for Disciplinens Udvikling saavel som Erkendelsen deraf for Bestemmelsen af denne Udviklings Retning, er det fordi det synes os, at det forbyder sig selv at blive staaende herved, man maa nødvendigvis gaa videre. Man kan ikke atter og atter gentage Talemaaden om de sociale Faktorer og disses Indflydelse paa de rent økonomiske Processers Forløb uden en Gang, før eller senere, at komme til at affordre sig selv en Redegørelse for denne Indflydelses Retning og Styrke. Hvis man da ikke helt vil anerkende Ordenes Autonomi og afstaa fra at fordre Tanke og Begreb bag dem, maa man dog i det mindste spørge sig, om ikke de sociale Indflydelser er saa betydelige, at det overhovedet er ufrugtbart at fastholde den hidtidige paa „det økonomiske Princip“ hvilende Abstraktion og derfor nødvendigt at se sig om efter nye, frugtbare Synspunkter. Og selv om man skulde komme til det Resultat, at dette ikke er Tilfældet, maa denne Overbevisning jo ogsaa hvile paa en Er-

kendelse, en Vurdering af de omstridte Faktoreres faktiske Virkning. Men det er umuligt at bestemme de sociale Indflydelsers Retning og Styrke uden først at have konstateret deres Form og Indhold, d. v. s. deres Identitet; man maa vide, hvilke Indflydelser det er, man egentlig har for sig. Og dette tvinger da atter til at begrænse Undersøgelsen i Henseende til Rum og Tid: at betragte bestemte Samfundstyper, bestemte Udviklingstrin, bestemte Perioder, eller hvad man nu vil kalde det. Thi medens „Egennyttens“ maaske er sig selv lig uanset Tid og Sted, og dens Quintessents: „det økonomiske Princip“ i hvert Fald altid og overalt er det samme, er det modsatte naturligvis Tilfældet med „de sociale Indflydelser“. Ikke blot virker disse forskelligt — ulige stærkt, paa forskellige Omraader, i vekslende Retning o. s. v. — men de er tillige forskellige: det er ikke de samme, vi træffer overalt og til alle Tider, nye kommer til, andre falder fra. Det er derfor umuligt at tage blot det ringeste virkelige Hensyn til det sociale Milieu's Indflydelse ved et almindeligt Forbehold; man maa gøre op med denne Faktor ved at konstatere dens Betydning under alle Forhold, i alle de Samfundsordninger, hvis Betragtning afgiver Grundlaget for Paavisningen af de Love, man udgiver for almengyldige. Det er jo muligt, at det økonomiske Princip virkeligt er det eneste rette Synspunkt for Betragtningen af det kapitalistiske Samfund, at dets økonomiske Foreteelser faktisk rettest, ja maaske udelukkende, lader sig opfatte som Udslag af dette Princip under Forbehold af den Indflydelse, Faktorer af social Oprindelse kan udøve i afvigende Retning. Men derfor er det slet ikke givet,

at f. Eks. det middelalderlige vesteuropæiske Samfund lader sig bringe ind under dette Synspunkt, uden at man paafører Kendsgerningerne Vold paa nøjagtigt samme Maade som Moral- eller Religionsfilosofferne gør det, naar de for enhver Pris vil presse de iagttagne Fænomener ind i den Form, deres Spekulation har støbt efter et Forbillede, som Betragtningen af et lille tilfældigt Udvalg af paagældende Foreteelser har afgivet. Maaske maa Hovedsynspunktet her tværtimod blive den historiske sociale Bestemthed, medens Forbeholdet maa gælde de Afvigelser, det økonomiske Princip lejlighedsvis har Held til under sin lyssky Virksomhed at stjæle sig til.

Med andre Ord: Ligesom Sociologien for Tiden ¹⁾, efter de andre Realvidenskabers Mønster, kæmper med den Opgave, hvis Løsning først vil skabe Grundlaget for en virkelig Indtrængen i Samfundenes Væsen: at klassificere Stoffet, ordne Materialet til en Række mere eller mindre fast afgrænsede Samfundstyper, svarende til Zoologiens eller Botanikkens Arter, Slægter osv. — og det efter omhyggeligt valgte, atter og atter prøvede og ændrede Synspunkter, saa at den nu næsten uundgaaelige vilkaarlige Fremdragen og Overseen af Kendsgerninger umuliggøres, saaledes maa ogsaa Socialøkonomien enten deltage i dette Arbejde eller paa egen Haand løse Opgaven for sit Vedkommende. Dette betyder ikke, at vi indtil videre skal opgive enhver Teoretiseringen og vende tilbage til Induktionen, at Socialøkonomien m. a. O. maa blive en historisk, ikke en teore-

¹⁾ Se: Steinmetz, Classification des types sociaux, l'Année sociologique, 3. Aarg. (1898—99).

tisk Videnskab. Nej, Økonomien skal være teoretisk — eller rettere: det er overhovedet kun Muligheden af og Principperne for det økonomiskes Teori, vi her beskæftiger os med — men teoretisk indenfor et vist historisk Omraade. Det er denne Retnings fornemste Repræsentant, Werner Sombart, der har skabt Udtrykket „historisk Socialteori“. Men den første, der praktiserede disse Principper, var Karl Marx, idet han paa en Tid, da Forvirring og Omvæltning herskede paa socialøkonomisk Omraade, skarpt sondrede en Gruppe Foreteelser ud som hørende organisk sammen og dannende en ny egen Samfundstype, den kapitalistiske, hvis Teori han søgte at give. Naturligvis var han selv for hildet i sin Tids Tænkevaner til at kunne gennemføre det nye Princip fuldtud. Sombart, der dog ikke blot er Marx' Discipel, men ogsaa har øst af andre Kilder og fremfor alt selv ydet særdeles meget, hvorved hans udprægede kunstneriske intuitive Evner har været af saa stor Betydning, er sikkert den fuldkomneste Repræsentant for denne Metode.

Vil vi karakterisere denne nye Fase i Socialøkonomiens Udvikling — og vi anser den for en saa uundgaaelig Følge af de tidligere, at vi mener at kunne gaa ud fra, at den vil indtræde, at m. a. O. den historiske Socialteori nu er den Vej, Disciplinen maa slaa ind paa og indtil videre vil følge — maa vi sige, at den bestaar i, at man gaar fra Betragtning af det menneskelige — og da baade det almenmenneskelige og det socialt bestemte — i sin Almindelighed til Betragtning af dets historiske Udformning i en bestemt social Sammenhæng.

Thi ogsaa de rent menneskelige Egenskaber virker i en konkret, socialt bestemt Udformning, der altsaa veksler med Tid og Sted. Opfindsomhed f. Eks. er en menneskelig Egenskab, psykologisk set altsaa det samme i Dag som for Aarhundreder siden. Men naar den opfindsomme dengang brugte sin Evne til at konstruere et sindrigt Sejerværk, medens han nu maaske revolutionerer en Industri, eller den hele Produktion eller Samfærdsel, saa er dette et Udslag af Tidens forskellige Præg, et Udslag af, at vor Tidsalders, vor Samfundstypes Mennesker er anderledes disponerede end hine, at den økonomiske Tidsaand er en anden. De Problemer, vor Tids Mennesker hver i sit Fag sysler med, de Opgaver de stiller sig, og som de bedst udrustede løser, er andre end hin Tids: nu til Dags tænker man kun paa, drømmer kun om Opfindelser, selv Børnene leger Opfindere. Forstaaelsen af, at de tekniske Metoder ikke blot og ikke altid er et Produkt af det økonomiske Princip, saaledes som dette virker indenfor de af de sociale Indflydelser satte Grænser osv., — men at selv de er en social Dannelse, et Stykke økonomisk Tidsaand, et Stykke økonomisk Moral, om man vil, der atter er et organisk Led af den hele Tidsaand, den hele Moral, bestemt ved og selv atter bestemmende denne, — det er det, der gør denne Økonomi til virkelig Socialøkonomi, til økonomisk Sociologi, et Kapitel af den hele almindelige Sociologi.

Men som alt antydet: Lige saa lidt som Sociologien i Almindelighed bør Socialøkonomien for al Evighed blive staaende paa dette Stadium. Naar først en Række Typer er konstituerede og deres Teori udarbej-

det, saa at vi raader over et virkeligt gennemarbejdet Materiale af Enheder, Typer, hvis Væsen vi er fortrolige med, saa vil Tiden være kommen til at abstrahere paa dette bredere Grundlag og naa til Love af stadig almindeligere Gyldighed. Naar Socialøkonomien synes saa mange at være gaaet i Staa, er det netop fordi den saa at sige har forslugt sig paa den for vor Erkendelses nuværende Stadium for store Mundfuld: at give almene Love, gyldige for alle Tidens økonomiske Virken. Hvad der for Sociologien staar som en fjærn Fremtidsdrøm: den sociale Kemi, der med de fysiske Naturvidenskabers allerede nu naaede Sikkerhed og Almindelighed forudsiger os snart sagt enhver Virkning af enhver tænkelig Aarsagskombination, og omvendt, — det har Socialøkonomeerne villet give lige fra den Dag, da Disciplinen grundlagdes, og vil det den Dag i Dag. Men da har man ogsaa maattet nøjes med Resultater af en saadan Almindelighed, at man ofte nærmer sig den rene Anvendelse af simpel Arithmetik. Og ved Siden heraf har man — og i og for sig som bekendt med overordentligt Udbytte — maattet drive den historiske Forskning paa økonomisk Omraade uden nogen Sammenhæng med Teorien. I Modsætning hertil anvender den Metode, hvortil den tredje Bevægelse maa føre og allerede har ført, Deduktion og Induktion ved Siden af hinanden, samtidigt, saa at sige, og i nøjeste Sammenhæng, — og begge i den mest tilspidsede Form: det omhyggeligste historiske Detailstudium og den reneste Abstraktion, der til Tider gaar saa vidt som til at ville sammenfatte en Tidsalders hele materielle og aandelige Konstitution, for saa vidt den kommer i Betragtning i Forhold til det økonomi-

ske, i et enkelt Ord, en enkelt Formel, et enkelt Begreb.

Hvis man rejser det Spørgsmaal, hvilket Udbytte denne sidste Bevægelse har givet, hvad den sociologiske Økonomi har ydet, maa det naturligvis tages i Betragtning, at vi ikke endnu staar overfor en ny Skole, en ny Retning, men egentligt kun har et enkelt Navn at vise hen til. Hvad Sombart har ydet, vil naturligvis blive vurderet efter den Stilling, man indtager til de forskellige Retninger indenfor Økonomien. Der er dem, der kun vil anerkende, at han ved sine særlige personlige Evner har givet dybere Indblik, mere perspektiviske Billeder, end maaske nogen anden har været i Stand til, men vil fremhæve, at dette netop er noget rent personligt, at der derfor intet er at danne Skole paa, intet der kan optages og føres videre af andre. Men andre vil i ham netop se Socialøkonomiens store Fornyer, der sætter Skel i Disciplinens Historie, efter hvem alt maa blive anderledes end det var før. Disse tilskriver Sombarts særlige Begavelse den egne Charme, der er ved hans Arbejder, den Klarhed i lagttagelsen (og Udtrykket), der ikke er til at efterligne, men ser hans Hovedydelse og den varige Betydning af hans Værk i de nye Principper, som de mener indtil videre maa beherske Fremtidens Økonomi, selv om de hyppigst vil blive udøvet af mindre geniale Personligheder. —

Naar vi har dvælet saa udførligt ved denne tredje Bevægelse, er det fordi det er os om at gøre fra vort sociologiske Standpunkt at vinde et Overblik over Socialøkonomiens hidtidige Udvikling og dennes sandsynlige Fortsættelse i den nærmeste Fremtid. Vi har

forsættigt antydet vort Resultat i saa store Træk som muligt, hvad der ganske vist for det sidste Punkts Vedkommende paatvang sig som en Nødvendighed. Om Enkeltheder lader der sig derfor ad den Vej intet forudsige, saaledes heller ikke med Hensyn til den forudsete Udviklings Tempo, Overgangens Forløb, et Punkt, der imidlertid er af stor Interesse, fordi det jo angaar den nærmeste Fremtid. Især vilde det være af Betydning at kunne danne sig en Forestilling om Forholdet mellem den sociologiske og den gamle, traditionelle Økonomi, der jo ikke i og for sig udelukker hinanden, men kunde tænkes at ville bestaa, i hvert Fald foreløbigt, Side om Side, ligesom vi jo faktisk ser Religions- og Moralfilosofi bestaa den Dag i Dag ved Siden af de tilsvarende positive Videnskaber. Der er imidlertid en Forskel mellem de to Forhold, hvad der især viser sig i to Henseender. De to nævnte filosofiske Discipliner dannes af en Række Systemværker, der indadtil hver for sig er overordentligt fast opbyggede, saa at hvert Led er afhængigt af de omliggende, men til Gengæld afviger overordentligt meget fra hinanden (i Realiteten, ikke i Formen eller Principperne). Man kan derfor næppe finde nogen enkelt real Paastand, som man kan sige hævdes af vor Tids Moralfilosofi f. Eks. Og overhovedet — og dette er den anden Forskel — er de reale Paastande lidet fremtrædende, spiller ringere Rolle i hine Discipliner; det er her især det: at bringe samtlige fremdragne lagtagelser ind under det almindelige Synspunkt, det kommer an paa. Derfor er det vel ogsaa, at man taler om Moral- og Religionsfilosofi, medens Økonomien, der er bleven drevet efter samme Principper,

ikke staar for den almindelige Bevidsthed som en Del af Filosofien, men opfattes som en Realvidenskab. Thi det System, der danner det væsentlige Indhold af en hel Række førende Værker indenfor Socialøkonomien, ja som kan betegnes som den herskende, traditionelle Økonomis Lærebygning, er et System, et Komplex, ikke blot af Begreber, men ogsaa af Sætninger, af reale Paastande, til Dels endda i Form af Love. Dette yder Kritikken ganske anderledes faste Angrebspunkter. Thi medens det altid er vanskeligt at levere Bevis for, at et Synspunkt er unaturligt eller ufrugtbart, at en vis Behandlingsmaade af et Stof indeholder en voldelig Indpressen deraf i kunstige, vilkaarlige Rammer — og det saa meget mere, som den længe udøvede unaturlige Tvang netop ved Vanen falder og synes saa naturlig — er det forholdsvis let med Tal og Kendsgerninger at paavise en ganske konkret Paastands Uholdbarhed, især hvis denne Paastand er en „Lov“, da i saa Fald ét Tilfælde er tilstrækkeligt til at modbevise den. Men netop naar Sociologen begynder at beskæftige sig med det økonomiske i Samfundet — og det maa han paa sit Fags Vegne (jfr. nedenfor) og vil i stadigt højere Grad kunne, efterhaanden som Økonomien, som nys fremhævet, antager almindelige sociologiske Principper og Metoder — vil han saa at sige være udsat for at komme til at rokke snart ved en, snart ved en anden af disse Sætninger og Love. Thi i Modsætning til Økonomen, hvis System er en spekulativ Bygning, hvis enkelte Dele er i den Grad betingede af hinanden, at alt falder sammen, naar blot én Sten tages ud, gaar Sociologen til Behandlingen af Samfundets økonomiske Fænomener uden andre

Grundsætninger end dem, han medbringer til sit øvrige Arbejde: de samme som enhver positiv Forsker paa et hvilket som helst Omraade anerkender. Han er derfor anderledes aandeligt disponeret, hans Tanke ikke støbt i nogen klassisk Form, ikke krystalliseret i et uforanderligt Mønster, — lige saa lidt som han ser sin Opgave i Opbygningen af et System af Begreber, men tværtimod ogsaa har Maal fælles med al Realvidenskab: at erkende et Stykke Virkelighed, at trænge ind i en Gruppe Fænomeners Lovmæssighed. Det er, som allerede antydet, den samme Modsætning som den, vi træffer mellem de gamle Moralsystemer og den positive Moralsociologi, mellem den spekulative Religionsfilosofi og den positive Religionssociologi, mellem den spekulative almindelige Retslære eller Retsfilosofi og den positive Retssociologi. For t. Eks. at tage sidstnævnte til nærmere Sammenligning: først definerer man Retten, derpaa deducerer man den ene Sætning efter den anden ud fra hin Definition i Forbindelse med en broget Mængde andet Materiale, dels af samme Art, dels vilkaarligt fremførte Iagttagelser, der ogsaa hyppigt fremholdes som Bevis for Systemets og Grundopfattelsens Rigtighed og som Anledning til videre Udførelser. Ved paa denne Maade at benytte snart Spekulation, snart løsrevne Stykker Virkelighed, faar man ved at føje det hele sammen til en fast Bygning et System, der skal udtrykke vor Erkendelse af Rettens Væsen; og man er ganske blind for, at Resultaterne i Virkeligheden laa fuldt forudbestemte, omend kun i Føstertilstand, i den vilkaarlige Definition man begyndte med. Den traditionelle Økonomi synes at bære sig ad paa ganske lignende Maade. Ogsaa her

begynder man med en Definition: de økonomiske Handlinger er Indbegrebet af de Handlinger, Mennesket udfører, ledet af det økonomiske Princip: Ønsket om mod det mindst mulige Offer at opnaa det størst mulige Udbytte — ell. dslg., og „opdager” saa, at de Handlinger, der falder ind herunder, er saadanne, som henhører under Produktion, Omsætning og Forbrug, eller hvordan man nu inddeler; officielt anede man altsaa ikke, at det netop var disse Handlinger, man vilde have fat i!

Den positive, realvidenskabelige Sociolog derimod — ja, det sidste, der vilde falde ham ind, er at begynde Videnskaben med en Erklæring om sit hele Stofs inderste Væsen. Ligesom han paa moralsk Omraade vender sig mod dem, der straks fra første Færd erklærer, at Moralen er Indbegrebet af de Driifter og Normer, der „bestemmes af det sociale Princip, Hensynet til det almene Vel i videre eller snævrere Forstand“, eller som „træder os i Møde i vort Indre som ubetingede Bud“ ell. dslg., saaledes maa han vende sig mod dem, der paa Forhaand, før Undersøgelsen endnu er begyndt, angiver det økonomiske Princip, eller et hvilket som helst andet Indhold eller Form, som det fælles væsentlige for alle de Fænomener, der først skal udforskes. Maaske haaber han, at vor Undersøgelse engang vil bringe os saa vidt som til at kunne bestemme et fælles almindeligt Indhold, eller en fælles Form for alle Tidens og Stedens moralske eller økonomiske Foreteelser. Men dette maa i bedste Fald være et Slutningsresultat, hvilende paa dyb, omfattende Indsigt i Stoffets Væsen, — og det ogsaa kun i bedste Fald; thi maaske findes et saadant fæl-

les Indhold eller en saadan fælles Form slet ikke: maaske kan ikke alle moralske eller økonomiske Handlinger føres tilbage til ét Motiv, ét Indhold eller én Form! — Den spekulative Systematiker vil naturligvis beraabe sig paa Nødvendigheden af at have en nøjagtig Definition, inden man begynder Undersøgelsen: man maa jo vide, hvad det er for Fænomener, man vil undersøge. Men Positivisten, hvem end ikke Definitionen og Begrebet er noget apriorisk, men et Produkt af realvidenskabelig lagttagelse og Erfaring, er derfor ikke bange for, til at begynde med, at afgrænse sit Undersøgelsesomraade i vageste Almindelighed, og dertil bruge, ikke ét Kriterium, men fem eller ti. „Hvad vi vil undersøge er den Gruppe af Foreteelser i Menneskelivet, der staar i Forbindelse med Menneskenes Bestræbelser for at ernære sig og gøre sig Livet behageligt, altsaa baade med Fremskaffelsen af alle de Ting, Menneskene bruger, de enkeltes Erhvervelse af en Andel deraf til eget Brug, Bestemmelsen af disse Andeles Størrelse osv. osv.“ — stadigt under største Forsigtighed for ikke at binde sig til at udelukke noget, man senere maaske kunde ønske at faa med. Overhovedet føler Positivisten sig ikke bundet af et Program: det er for ham noget højst foreløbigt, praktisk: en Overskrift, som man ændrer efterhaanden som man føres andet Steds hen, end man først troede. Jo dybere man er trængt ind i Fænomenernes Natur, med desto mere Udbytte kan man gruppere dem om: udskyde saadanne, som man oprindeligt mente hørte med, men som viser sig at være af væsensforskellig Natur, og omvendt medtage saadanne, som man først troede slet intet havde med de undersøgte Foreteelser

at gøre, men som viser sig paa Bunden at være af samme Art. Først Undersøgelsen maa vise, hvad det er, der skal undersøges, og hvad der ikke skal undersøges — i den Sammenhæng. Et af Forsknings Resultater er den rigtige Afgrænsning af Forskningsomraadet! Ad den Vej kan man maaske efterhaanden naa til en relativt almindelig Definition med forholdsvis faa Kriterier. Spørger man os ved Undersøgelsens Begyndelse: „Hvad er det for „økonomiske Fænomener“, I stadigt taler om at ville udforske“ — saa bør vi ikke være bange for at svare: „Det er en Gruppe Foreteelser, vi har fundet i Samfundet, og som man har vænnet sig til at give dette fælles Navn, fordi de synes at staa i en vis indbyrdes Sammenhæng; men dette sidste maa naturligvis først undersøges nærmere!“ — Den omvendte Fremgangsmaade: at begynde med i en Definition at fastslaa Resultatet, den dybeste Erkendelse af Stoffets inderste Væsen, — og saa lade Undersøgelsen følge derpaa, — det er kun muligt, naar man lægger en forudfattet, færdig Forestilling til Grund og derover bygger en „Undersøgelse“, hvis Udfald naturligvis nøje kommer til at svare til det forudsatte Resultat. Men det er ogsaa et Eksempel paa den Videnskab, hvis virkelige Genstand er, ikke Tingene, men en forudfattet Forestilling om Tingene¹⁾.

Sociologernes System med økonomiske Æmner fører da det med sig, at de herskende Teorier tages op til en Prøvelse af deres egen indre, d. v. s. Sandhedsværdi, uden Hensyn til og uden Respekt for deres

¹⁾ Durkheim; se overhovedet dennes Règles de la méthode sociologique, 2. Kap.: Observation.

Værdi og Betydning som Led i et System, i en Lærebygning. De fundamentaleste socialøkonomiske Axiomer tages her som simple, enkeltstaaende Paastande, der ogsaa prøves som saadanne, uden at der ofres det hele Komplex af Forudsætninger og Konklusioner, hvoraf den prøvede Paastand er et, maaske saare fundamentalt Led, en Tanke. Den enkelte Sætning kommer til at staa alene, uden den særlige Autoritet, som dens Plads i Systemet giver den, og uden at der tænkes paa de revolutionerende Følger af dens Forkastelse. Det er da netop Muligheden for en Revolutionering af Socialøkonomien, der herved skabes, idet enkelte fundamentale Led er udsat for at blive skubbet ud, hvad der kan drage hele Bygningens Fald efter sig som Følge.

— Findes der da en revolutionær sociologisk Socialøkonomi, og hvorledes stiller den gamle Økonomi og dens Repræsentanter sig til den? — Besvarelsen af det første Spørgsmaal vil være afhængig af, hvor meget man lægger i Ordene. Der findes ikke en revolutionær Skole af Socialøkonomer, der har taget sig for at prøve de traditionelle Læresætninger efter almindelige sociologiske Metoder, allerede nu anfægter adskillige af dem og kræver en almindelig Revision. Der findes end ikke en Gruppe Sociologer, der, væsentligt enige paa de fleste vigtigere Punkter i deres Fag, bl. a. ogsaa forkaster visse af den traditionelle Socialøkonomis anerkendte Læresætninger. Men det er hændt, at enkeltstaaende Sociologer af vidt forskellig Støbning og videnskabelig Skole og uenige om alt muligt, ved deres Studiers Gang er kommet ind paa Omraader, hvor Socialøkonomeerne har deres egentlige

Arbejdsfelt, og da, fuldstændigt uafhængigt af hinanden og uden derfor at føle sig som samhørende, har udtalt Domme, der er uførenelige med snart en, snart en anden af den overleverede Socialøkonomis Hovedsætninger. Og det har truffet sig, at et Par enkelte af disse særligt hyppigt og fra særligt kompetent Side har været Genstand for Forkastelse. For at nævne et Eksempel, hvis Forhold ogsaa kan afgive Svaret paa det andet Spørgsmaal, om den gamle Økonomis Stilling til Kritikken: Gyldigheden af det aftagende Udbyttes Lov er Gang paa Gang, med vægtige Argumenter og omhyggeligt udvalgt Bevismateriale, blevet bestridt, uden at man synes at have fundet det fornødent at gøre op med Angriberne og paavise det fremførtes Brist!

Man vil maaske lægge Mærke til, at f. Eks. netop Kritikken af det aftagende Udbyttes Lov saare hyppigt udgaar fra Forfattere med mere eller mindre revolutionære politiske Standpunkter. Dette er naturligvis psykologisk set næppe noget rent Tilfælde: det er forstaaeligt, at netop de, der i deres Samfunds- og Livsanskuelse ikke har Brug for de traditionelle økonomiske Opfattelser, lettere kommer til at indse disses teoretiske Angribelighed. Men principielt maa det naturligvis fastholdes, at de to Ting intet har med hinanden at gøre, at overhovedet teoretisk og politisk Standpunkt er indbyrdes uafhængige: man kan forbinde Studiet af de økonomiske Samfundsfænomener efter de reneste sociologiske Principper med Ønsket om den bestaaende Samfundsordens Bevarelse i alle sine Enkeltheder, og man kan drive Socialøkonomi rent spekulativt og ville revolutionere alt. Et Eksempel paa det sidste afgiver

en Del af den socialistiske Økonomi, der paa sin Vis er nøjagtigt saa systematisk og filosofisk, i begge disse Ords daarlige Betydning, som de mest typiske Klassikere blandt de „borgerlige“. Til Gengæld har andre socialistiske Forfattere — maaske til Dels ved deres nære Forhold til Marx — ydet Bidrag paa socialøkonomisk (som overhovedet paa sociologisk) Omraade, som staar de bedste positive meget nær. — Naar vi hidtil har talt om den gamle, traditionelle Socialøkonomi, har vi tænkt paa denne i sin Renhed, skønt den som saadan nu kun sjældent forekommer. Men de Forandringer, Tidens realvidenskabelige Tendens har medført, betyder ikke nogen Principforandring, og Resultatet er blevet den velkendte Sammenblanding af lidt Historie, lidt Teori, lidt Statistik, lidt Politik, mere eller mindre tilsløret, osv. — tilsammen et System. Udenfor den systematiske Litteratur staar ikke blot, som nævnt, den historiske Forskning paa økonomisk Omraade, men ogsaa de utallige Enkeltundersøgelser, som det næsten er umuligt at bringe i en saadan Forbindelse med Teorien, at denne kan rettes og lempes efter disse mange enkelte Resultater: saa fasttømret og saa ureal er Lærebygningen. — De forskellige Discipliner, der i Almindelighed fremstilles i Forbindelse med Socialøkonomien, skønt de er af væsensforskellig Natur, f. Eks. Værdipsykologien, der er en interessant Indledning til den socialøkonomiske (altsaa objektive, ikke subjektive) Værdilære, men ofte sættes i dennes Sted, da der kun findes forskellige, nu almindeligvis opgivne, Tilløb til en saadan — er der her helt set bort fra. —

Vi vender tilbage til vort Hovedemne — Social-

økonomiens Udvikling, set fra sociologisk Standpunkt — efter denne Afvigelse om de videre Følger af den paa pegede Udviklingsgang. Denne kan da, efter hvad vi har set, resumeres saaledes: Socialøkonomien gaar 1) fra Betragtning af en ringere til Betragtning af en større Del af det menneskelige, 2) fra Betragtning af det rent psykologiske til Betragtning af det socialt bestemte, og 3) fra Betragtning af det menneskelige i sin Almindelighed til Betragtning af dets historiske Udformning i en bestemt social Sammenhæng. Kortere udtrykt: Socialøkonomien bliver stadigt mere et Stykke almindelig Samfundsvidenskab, — endnu kortere: Socialøkonomien sociologiseres! —

Vi har her hele Tiden talt om Sociologien og om Socialøkonomiens Bevægelse i sociologisk Retning, som om disse Udtryk var ganske klare og entydige, skønt det dog er bekendt, og vi selv har fremhævet, at langt fra at have konsolideret sig og naaet til almindeligt anerkendte bestemte Maal og Midler, Sociologien tværtimod er i sin Vorden, ligesom ogsaa de forskelligste Arbejder, der hverken har Arbejdsfelt, Metode, Principper eller noget som helst tilfælles, udsendes under dens Etikette. Vi har derfor ogsaa gentagne Gange for at undgaa al Misforstaaelse brugt Udtryk som den positive Sociologi: hvad der her tænkes paa, er den almindelige Samfundsvidenskab, der har Op-gaver og Principper fælles med al anden Realvidenskab. Vi tænker altsaa lige saa lidt paa en eller anden speciel Samfundsvidenskab som paa de utallige socialfilosofiske Bestræbelser, der fra forskellig Side

drives under Navn af Sociologi. At det ikke er vilkaarligt allerede nu at betegne denne ene positive realvidenskabelige Retning som Sociologien slet og ret, tror vi at kunne bevise, idet det synes os klart, at der er ved at danne og udsondre sig en Forskning af den Beskaffenhed, som vil samle den videnskabelige Tænkning paa socialt Omraade under Udelukkelse af enkelte personlige Samfundsanskuelser og det meget andet af lignende Art, der endnu spærrer Vejen for en virkelig Indtrængen i Samfundsfænomenernes Lovmæssighed. At paavise dette er imidlertid her hverken belejligt eller nødvendigt, idet enhver Misforstaaelse af den her fremhævede Retning for Socialøkonomiens Udvikling, i hvert Fald efter disse sidste Bemærkninger, synes udelukket. Der er derimod visse Led af denne Sociologiens Positiveringsproces, som er af særlig Interesse i denne Sammenhæng.

Hvad der hentydes til er de økonomiske Fænomeners stadig mere fremtrædende Plads i Rækken af de betragtede Aarsager og Virkninger. Hvis man vil anse Comte for Sociologiens Grundlægger, begyndte denne Videnskab som en Videnskab om Idéer og deres Udvikling. Men samtidigt med Comte levede Littré, og det er bekendt, at det er i højeste Grad omstridt, hvem af de to der var Lærer og hvem Elev. Selv om man ogsaa for Tiden yder Comte mere Anerkendelse, end man længe var tilbøjelig til, maa man ikke overse Littré og hans Indsats, og fra vort Standpunkt især er det værd at fremhæve, hvor meget han bidrog til saa at sige at drage Sociologien ned paa Jorden ved sin Paavisning af det fysiologiskes store Indflydelse paa de aandelige Samfundsfaktorer. At Marx endnu mere

maatte materialisere den sociologiske Tænkning, der staar ham nær, er indlysende: den, der betragter de sociale Fænomener ud fra en materialistisk Samfundsopfattelse, vil svært glemme det økonomiskes Betydning. Men hvad vi her især vilde fremhæve, er den Rolle, det økonomiske spiller i den allernyeste sociologiske Litteratur af positiv Retning. Vi kan her ikke fremdrage nogen Forfatter af større Autoritet end den franske Sociologis Førstemand, Emile Durkheim, hvis Kritik af den herskende Socialøkonomi i det væsentlige — som alt antydet — støtter sig til de her fremdragne Punkter, men som i sin sociologiske Virksomhed ikke blot fremhæver det økonomiske som et af Samfundsvidenskabens Omraader og selv med Forkærlighed behandler Emner, hentede derfra, men overhovedet ogsaa paa andre Omraader betoner den Indflydelse, som paagældende Samfunds Levevis udøver, og søger at udrede den nøjere. Og hans Elever følger ham heri, ja i den Grad, at man af og til træffer Ytringer, som kunde være udsprunget af en materialistisk Samfundsopfattelse, der naturligvis ligger denne strængt positive Skole fjærnt. Som Eksempel kan jeg anføre en Bemærkning af Levy-Bruhl, der efter at have fremhævet, at det ikke er Eftertanke og fornyet Indsigt i Retfærdighedens Væsen og Krav, der fører til forandrede moralske Opfattelser, men derimod forudgaaede Forandringer i andre sociale Forhold, tilføjer: „— næsten altid paa økonomisk Omraade“¹⁾

Uden at ville fastslaa nogen „Økonomisering“ af Sociologien ligger det dog nær at pege paa, hvor god

¹⁾ La Morale et la Science des Moeurs, p. 218 (4. ed. 1910).

Overensstemmelse der er mellem denne Videnskabs Positiveringsproces og det økonomiskes voksende Betydning. Thi er der noget socialt Element, der i særlig Grad indbyder til positiv, eksakt, realvidenskabelig Betragtning, er det vel fremfor alle det økonomiske, hvor man kan tælle, maale og prøve. Og i nærværende Sammenhæng har denne Bevægelse en særlig Interesse, idet den saa at sige medfører, at Sociologien kommer Socialøkonomien i Møde under dennes Udvikling i positiv sociologisk Retning: Grænsen udviskes atter, en Deling af Stoffet udelukkende efter praktisk videnskabelige Linjer fremmes. At ikke blot den franske positive Skole, men ogsaa andre Retninger og enkeltstaaende Sociologer ofrer Faktoren „Levevis“ en stadigt større Opmærksomhed, er bekendt.

Som Hovedresultat af disse Oversigter maa vi da fremhæve dette: at Socialøkonomien tvunget af en indre Nødvendighed, altsaa uafhængigt af den fra førende sociologisk Side rejste Kritik, synes at maatte udvikle sig netop i den Retning, som hin Kritik fordrer. Og yderligere kan det bemærkes, at denne Udvikling ikke blot kan forudses, men allerede har begyndt at vise sig, og at der ogsaa indenfor Sociologien er Bevægelser i Gang, der vil fremme en Udvikling henimod Socialøkonomiens Indordning under den hele almindelige Sociologi, som en Del, et Afsnit af denne, — en Tilstand, der giver Økonomien en Plads indenfor Samfundsvidenskaben, der svarer til de økonomiske Samfundsfænomeners Plads i Rækken af samtlige sociale Foreteelser, — altsaa en saare fornem!

p. t. Breslau, 5. Oktober 1915.